

טבילה לפני הזאה בטהרת טמא מת

פתיחה

א. הראיות לשיטת ר"ת

ב. בירור פרטי הדינים בשיטת ר"ת

ג. ראיות שיש רק טבילה אחת בטמא מת

ד. שיטות הראשונים

סיכום ומסקנות

פתיחה

בעניין טהרת טמא מת נאמר בתורה: "וְהִזָּה הַטְּהוֹר עַל הַטָּמֵא בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְחָטְאוּ בַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהַר בְּעֶרְבֹ" (במדבר י"ט, יט). לא הוזכרה כאן אלא טבילה אחת, אחרי ה'חיתוא' באפר הפרה ביום השביעי. נחלקו הראשונים בשאלה האם בסדר טהרתו של טמא מת קיימת טבילה נוספת, לפני הזאת מי החטאת: דעת רבנו תם שטמא מת צריך לטבול גם לפני ההזאה;¹ ולעומת זאת הרמב"ם, בפירוט סדר טהרת טמא מת (הל' פרה אדומה פי"א ה"א), לא מזכיר טבילה זו, ונראה שחולק על ר"ת (כסף משנה שם, הל' ב). מאמר זה מוקדש לביורר חיוב טבילה נוספת זו.

א. הראיות לשיטת ר"ת

א. שנינו בפרה פי"ב מי"א:

1 מובא בתוס' במגילה כ ע"א ד"ה ולא טובלין; יבמות מו ע"ב ד"ה דאין; ר"ש בפרה פי"ב מי"א.

טבל את האזוב ביום והזה ביום - כשר. ביום והזה בלילה, בלילה והזה ביום - פסול. אבל הוא עצמו טובל בלילה ומזה² ביום, שאין מזין עד שתנן החמה, וכולן שעשו משעלה עמוד השחר כשר.

הפסקה "אבל הוא עצמו טובל בלילה ומזה ביום" צריכה ביאור, שהרי הסדר בתורה, כאמור, הוא שההזאה קודמת לטבילה! לפיכך פירש ר"ת שכאן מדובר על טבילה נוספת, לצורך קבלת ההזאה.

הרמב"ם, לשיטתו הנ"ל שלא הזכיר טבילה לפני ההזאה, פירש את המשנה באופן אחר (ובעקבותיו גם רע"ב): מדובר בטבילה האחת האמורה בתורה, שהיא בדרך כלל לאחר ההזאה, והמשנה כאן עוסקת במציאות מיוחדת שבה ניתן להקדים את הטבילה לפני ההזאה. הסדר של הזאה ואחריה טבילה נאמר דווקא כשמזה ביום השביעי, אבל אם הרחיק הזאתו, שהזה בשלישי ולא הזה שוב בשביעי - יכול לטבול אחר השביעי ולהזות לאחר הטבילה. כך גם פסק בהלכות פרה אדומה (פי"א ה"ב), שהטובל מן הלילה השמיני והלאה רשאי להזות אחרי טבילתו. החידוש בשיטתו כפול: ראשית, עצם העובדה שאפשר להרחיק את ההזאות זו מזו יותר מארבעה ימים; ועוד, שכאשר ההזאה השנייה איננה בשביעי - אין צורך שההזאה תקדם לטבילה.³

בפירוש המשנה כתב הרמב"ם שמקור ההיתר להרחיק את ההזאות זו מזו הוא הספרי (בבמדבר י"ט, יט): "אין לי אלא שביעי, שמיני תשיעי עשירי מנין? תלמוד לומר: 'וחטאו', מכל מקום".

הראב"ד (הל' פרה אדומה שם) חולק על כך, על פי הגמרא בקידושין (סב ע"א), וזו לשונה: "והזה הטהור על הטמא ביום השלישי וביום השביעי' למה לי? אצטריך, סלקא דעתך אמינא: שלישי - למעוטי שני, שביעי - למעוטי ששי, דקא ממעט בימי טהרה, אבל היכא דעבד בשלישי ובשמיני, דקא מפיש בימי טהרה, אימא שפיר דמי, קמשמע לן". נאמר כאן במפורש שאי אפשר להגדיל את המרחק בין שתי ההזאות ולהזות בשלישי ובשמיני.

2 כך הגרסה לפנינו וברוב הראשונים (רמב"ם ור"ש ורא"ש בפרה; סמ"ג מ"ע רלג; תוס' ביבמות שם; תוס' שבת קיא ע"א ד"ה לא ס"ד; תוס' ישנים יומא ח ע"א ד"ה ורבי יוסי). תוס' במגילה כ ע"א והריטב"א שם גורסים: "ומזין עליו", ולפי גרסה זו אין מקום לפירוש אלבק להלן; אבל נראה שאין זו גרסה במשנה, אלא שהועתקה שלא בדקדוק (ראה שם בתוס' שינויים נוספים מלשון המשנה). וכנראה העתיקו כך משום שפשיטא להו שהכוונה לאדם הנטהר.

3 בביאור חילוק זה עיין בחזון איש פרה סי' טו, יט.

טבילה לפני הזאה בטהרת טמא מת

בכסף משנה פירש לשיטת הראב"ד את הספרי, שהאפשרות להזות את ההזאה השנייה בשמיני היא כשהזאה הראשונה ברביעי, ולעולם ישנו הפרש של ארבעה ימים בין ההזאות. החידוש בספרי איננו הרחקת ההזאות זו מזו, אלא הרחקת ההזאה הראשונה מיום ההיטמאות. מאידך, הכסף משנה מציין לספרי זוטא (בפס' יג שם), האומר במפורש כדעת הרמב"ם: "אם לומר שביעי שהוא סמוך לשלישי - כבר למד, הא מה אני מקיים שביעי? אפילו רחוק מן השלישי".⁴ מחלוקת זו מופיעה גם בראשונים ביומא (ח ע"א): התוס' שם (ד"ה מקשינן) סוברים כראב"ד, על פי הגמרא בקידושין הנ"ל, ואילו התוס' ישנים (ד"ה ור' יוסי) בשם ריב"א סוברים כרמב"ם, על פי הספרי זוטא.

כל זאת לעניין החידוש שאפשר להרחיק את ההזאות זו מזו, אבל לעניין קדימת הטבילה להזאה אין מקור בספרי, ואדרבה, מבואר ממנו להיפך (בהמשך הספרי הנ"ל, פס' יט):

"וכבס בגדיו ורחץ במים וטהר בערב" - מה תלמוד לומר? מפני שהייתי אומר אם קדמה טבילה להזאה יצא, תלמוד לומר: "וחטאו ביום השביעי" ואחר כך: "וכבס בגדיו ורחץ במים וטהר בערב".

לדעת הרמב"ם צריך לומר שהדברים אמורים על הזאה וטבילה ביום השביעי דווקא;⁵ אבל דווקא לפי פירושו לספרי לעיל מיניה: "שמיני תשיעי עשירי מנין? תלמוד לומר **וחטאו** מכל מקום" - קשה לומר, שהלימוד בהמשך מ"**וחטאו** ביום השביעי וכבס בגדיו", על קדימת ההזאה לטבילה, מתייחס ליום השביעי בדווקא. קושי נוסף בפירוש הרמב"ם למשנתנו "טובל בלילה ומזה ביום": מדוע סתמה המשנה דבריה, ולא ביארה שמדובר בטובל מליל שמיני והלאה?

4 את הגמרא בקידושין יישב הכסף משנה לדעת הרמב"ם על פי גרסה אחרת בגמרא שם (המובאת ברש"י, ונדחת על ידו): "ואי עביד ברביעי ובשמיני, דקא מפיש בימי טהרה, אימא שפיר דמי", קמשמע לן שלכתחילה אין להרחיק את ההזאה מההיטמאות, וזאת כדעה (ביומא ח ע"א) שהזאה בזמנה - מצווה.

5 בתורה שלמה, בפירושו לספרי שם, כתב שהרמב"ם מפרש שהספרי מתכוון ליום השמיני והלאה, וכונת הספרי שלכתחילה יש להזות לפני הטבילה, ואין זה מעכב. דבריו תמוהים, שהרי הספרי אומר: "שהייתי אומר אם קדמה טבילה להזאה יצא", ומוכח שהדבר מעכב! מאידך, ברמב"ם (הל' פרה אדומה שם) משמע שמהיום השמיני מותר לכתחילה לטבול לפני ההזאה.

הגר"א (באליהו רבה, פרה שם) פירש את המשנה באופן אחר: כוונת המשנה לומר שההזאה צריכה להיות ביום, אבל הטבילה יכולה להיות גם בלילה **שלאחריו**. המשנה הקדימה את המילים "טובל בלילה" למילים "מזה ביום" לא משום שמדובר על טבילה לפני ההזאה, אלא רק כדי להסמיק ל"מזה ביום" את הדין האמור בהמשך, שלכתחילה ההזאה צריכה להיות לאחר הנץ החמה, ובדיעבד כשרה מעלות השחר.⁶

נראה לסייע לפירוש זה מהסיפא: "שאינ מזין עד שתנץ החמה, וכולן שעשו משעלה עמוד השחר כשר". הלשון "וכולן" תמוהה, ופירש בתוס' יו"ט שפסקה זו לקוחה מהמשנה במגילה (פ"ב מ"ד): "אין קורין את המגילה ולא מלין ולא טובלין ולא מזין... עד שתנץ החמה, וכולן שעשו משעלה עמוד השחר כשר". השתא דאתינן להכי, שמשנתנו נסמכת על המשנה במגילה, יש מקום לומר שכל משנתנו לא באה אלא לפרש את האמור שם, "ולא טובלין ולא מזין", ועל כך אומרת משנתנו: "טבל את האזוב ביום והזה ביום כשר. ביום והזה בלילה, בלילה והזה ביום, פסול. אבל הוא

6 קדם לגר"א בפירוש זה המאירי במגילה (כ ע"א), האומר: "ויש מקשים... ממה שאמרו במס' פרה... אבל הוא עצמו טובל בלילה ומזה ביום, ורוצה לומר: **טובל בלילה שאחר הזאה**, שהרי אילו קדמה טבילה להזאה - לא יצא, כדאיתא בספרי".
נראה שכך פירשו גם תוס' בשבת (קיא ע"א ד"ה לא ס"ד), וזו לשונם: "זאם תאמר, דתניא בפרק בתרא דיומא (פח ע"א): הזב והזבה ובוועל נדה וטמא מת טובלין ביום הכיפורים, טמא מת היכי טביל, ומה תועלת לו אותה טבילה? הא אין טבילה בלא הזאה, והזאה לא דחי יום הכיפורים!... וליכא למימר שתועיל לו טבילה לעניין שיוכל להזות למחר [כדעת ר"ת, שצריך לטבול לקראת ההזאה], דהא תנן בסוף מסכת פרה דהוא עצמו טובל בלילה ומזה ביום, משמע שצריך להזות ביום שטבל! ויש לומר, דלעולם אין צריך לטבול ביום הזאה, והתם קמ"ל דיכול לטבול בלילה, אע"ג דטבילה היא כתחלת הזאה, דאין הזאה בלא טבילה והזאה ביום היא. אי נמי: **התם איירי בטבילה דלאחר הזאה**, כדאמר בספרא: הקדים טבילה להזאה - לא עשה ולא כלום, משמע דאיכא נמי טבילה לאחר הזאה". המהרש"ל והמהרש"א מפרשים שהמשפט "התם איירי בטבילה דלאחר הזאה" מתייחס לברייתא ביומא, וכוונת תוס' שהטבילה האמורה ביום הכיפורים עוסקת באדם שכבר הזה, וכעת בא לטבול את הטבילה שלאחר ההזאה (וכמו שכתבו תוס' במגילה כ ע"א ותוס' הרא"ש בשבת שם). אך לענ"ד אינו במשמע מלשון תוס'. חדא, ש"התם" במשפט הקודם בדבריו - "והתם קמ"ל דיכול לטבול בלילה" - מתייחס למשנה בפרה, ולא לברייתא ביומא. ועוד, שהתוס' דן לפני כן בשאלה האם מותר לטבול ביום הכיפורים לדעה שטבילה בזמנה אינה מצווה, ואם כוונתו שהטמא הזה לפני יום הכיפורים וטובל ביום הכיפורים, ראוי היה לדון בשאלה האם מותר לטבול טבילה זו, שאינה בזמנה (השווה לתוס' במגילה ולתוס' הרא"ש בשבת שם, שעוסקים בנקודה זו). נראה, אם כן, שכוונת תוס' לומר **שהמשנה בפרה מדברת על טבילה שלאחר הזאה**, כפירוש הגר"א (ומצאתי שכך פירש בספר עיטורי מגילה מאת הרב אליקים גציל פשקס, עמ' ערה).

טבילה לפני הזאה בטהרת טמא מת

עצמו טובל בלילה ומזה ביום". כוונת המשנה בפרה לומר שהפסקה "ולא טובלין ולא מזין" במגילה עוסקת בטבילת האזוב (כפירוש ריב"א בתוס' במגילה כ ע"א ד"ה ולא טובלין) ולא בטבילת האדם, והאדם רשאי לטבול בלילה ולהזות ביום. אם כנים הדברים, מובן היטב מדוע הקדימה המשנה בפרה את הטבילה להזאה, על פי סדר המשנה במגילה: "ולא טובלין ולא מזין".

אלבק⁷ פירש את המשנה בכיוון שונה לגמרי: המשפט "אבל הוא עצמו טובל בלילה ומזה ביום" אינו מתייחס לאדם שמזים עליו, אלא לאדם המזה על הטמאים,⁸ שעליו להיטהר לחטאת לפני עיסוקו בחטאת, וקמשמע לן שיכול לטבול בלילה שלפני כן (ואף על פי שעודנו טבול יום - הרי טבול יום כשר בפרה). פירוש זה הולם היטב את לשון המשנה, שהרי המילים "אבל הוא עצמו" נאמרו כהמשך לתיאור "טבל את האזוב", המתייחס לאדם המטהר.

נראה שהראשונים נמנעו מלפרש כך מפני שלדעתם אין בזה שום חידוש,⁹ אך יש לומר שהיתה הוהאמינא שמכיוון שטהרת חטאת צריכה זהירות רבה - יש לחשוש שהטבל מבערב יסיח דעתו ולא יישמר מכל דבר הטמא לחטאת, ולכן צריך לטבול סמוך להזאה דווקא. עוד אפשר היה לומר, שאי אפשר לטבול בלילה כי אין טבילתו ניכרת, ואין בזה היכר לצדוקים הפוסלים טבול יום בפרה, ולכן עדיף שיטבול ביום על מנת שידעו שהוא טבול יום, ובכל זאת הוא עוסק בחטאת.

סיכום הדברים בעניין משנה זו: ר"ת פירש שהמשפט "טובל בלילה ומזה ביום" מדבר על הטבילה שהטמא מחויב בה לפני הזאתו, כהכנה להזאה. הרמב"ם סובר שמדובר על טבילת ההיטהרות של טמא מת, שהיא בעיקרה אחרי ההזאה, אלא שאם

7 פרה כאן ובהשלמות למגילה פ"ב מ"ד.

8 הלשון "מזה" יכולה להתפרש גם על האדם המטהר, כמו בברכות כח ע"א: "מזה בן מזה יזה", ובתוספתא בפרה פ"ח ה"ז (לנוסחת הר"ש בפרה פ"ח מ"ז, וכן הגיה הגר"א): "טהור שהזה על הטמא - טהר המזה וטהר הטמא"; וכן על האדם המיטהר, מקבל ההזאה. כך למשל בנזיר פ"ו מ"ז: "תגלחת הטומאה כיצד? היה מזה בשלישי ובשביעי ומגלח בשביעי", ושם פ"ז מ"ב: "על אלו הנזיר מגלח ומזה בשלישי ובשביעי".

9 המאירי במגילה (כ ע"א) העלה אפשרות לפרש כעין זה, ודחאה: "ומי שפירשה בטבילת מזה, דכתיב עליה 'מזה מי הנדה יכבס בגדיו', אינו, שהמזה טהור הוא, וקרא בנושא קאי". לפירוש זה "טובל בלילה" מתייחס למטהר, אבל לא מדובר על היטהרותו של המזה לקראת ההזאה, אלא על היטהרותו לאחר ההזאה (כפירוש הנ"ל בהערה 6, ש"טובל בלילה" אחרי ש"מזה ביום"), משום שנטמא מן ההזאה; המאירי שולל זאת, משום שהאדם המזה אינו נטמא כלל ממי החטאת.

הזה בשמיני - רשאי הוא לטבול לפני ההזאה. על פי פירוש הגר"א, או על פי פירוש אלבק, לא מדובר במשנה כלל על אפשרות שטמא מת יטבול לפני הזאתו.

ב. הר"ש (בפרה פ"ב מ"א, וכן בתוס' ישנים ביומא ח ע"א ד"ה ור' יוסי) סייע לשיטת ר"ת מהתוספתא בפרה פ"ב ה"ב, האומרת: "ירד וטבל ועלה, אם יש עליו שטף של מימי גשמים והזה - הזאתו פסולה, ואם יש עליו משקה טופח - הזאתו כשרה". פירוש: הטמא טבל ועלה, וקיבל הזאה בעודו רטוב. אם יש עליו הרבה מים - המים שעליו מבטלים את ההזאה, ואם נותרו רק מים מועטים - הזאתו כשרה (כך פירשו המפרשים). משמע, יש טבילה לפני ההזאה.

יש לדחות ראייה זו, ולומר שמדובר בטמא מת שטבל לצורך אחר, כגון לקריו או להקר, והתוספתא באה לדון על מצב שאדם מקבל הזאה כשהוא כולו רטוב, ולכן הוצרכה לדבר על מקרה כזה אף על פי שאינו מצוי שטמא מת יטבול לפני הזאתו. יותר ברור הדבר על פי מה שפירש החזון איש (פרה סי' טו סק"ה), שהפסקה "אם יש עליו שטף של מימי גשמים" היא מקרה אחר, ו'או או' קאמר: ירד וטבל ועלה, או ירד עליו גשמים. לפירושו נוח יותר להסביר, כאמור, שהתוספתא מחפשת ציור של אדם שכולו רטוב.

ייתכן לפרש את התוספתא בכיוון אחר לגמרי, ולהסביר שמדובר על טבילתו של האדם המטהר, והכי קאמר: אם טבל על מנת להיטהר לחטאת ולהזות, ועלה מן הרחצה ומיד אחז באזוב והזה - הרי המים שעל ידיו מתערבים במי החטאת שעל האזוב, ופוסלים את ההזאה.¹⁰ מהקשר התוספתא משמע כפירוש זה, משום שלפני כן ואחרי כן מדובר על דינים בכשרות האזוב ומי ההזאה, עיין שם. לפי דברינו מובנת יותר דעת רבי יהודה בסיפא: "רבי יהודה אומר: אם יש עליו משקה מרגליות [כלומר, טיפות¹¹] והזה - הזאתו פסולה". לפירוש המקובל, שמדובר שיש על הטמא טיפות מים, תמוה לומר שטיפות מועטות יבטלו את מי ההזאה שהגיעו אליו.¹² אך אם מדובר על תערובת במי החטאת שבידי המזה - מובן יותר מדוע ההזאה נפסלה, כמו ששנינו (פרה

10 אמנם לצורך זה היה די לומר שנטל ידיו, אבל בחטאת הדין הוא שאם נטמאו ידיו - נטמא גופו (חגיגה פ"ב מ"ה).

11 ראה לשון זו בהוריות יב ע"א; נדה מא ע"ב; בראשית רבה פרשה י"ב, ז.

12 החזון איש שם מסביר שמדובר שההזאה נפלה על מקום הטיפות, ואפשר שירבו הטיפות על מי החטאת, אך לכאורה משמעות לשונו של רבי יהודה היא שבא להפליג בחומר העניין, שאפילו כל שהוא פוסל.

טבילה לפני הזאה בטהרת טמא מת

פ"ט מ"א): "צלוחית שנפל לתוכה מים כל שהן, ר' אליעזר אומר: יזה שתי הזיות, וחכמים פוסלים".

ג. ראייה נוספת הביא¹³ לשיטת ר"ת מהגמרא ביבמות (מו ע"ב), המביאה את דעת רבי יהושע שגר שמל ולא טבל - אינו גר, ומסבירה את המקור לדעתו לטבילה כחלק מתהליך הגיור:

באבות [במעמד הר סיני] נמי טבילה הוה... מהכא: "ויקח משה את הדם ויזרוק על העם", וגמירי דאין הזאה בלא טבילה.

כך גם נאמר בכריתות (ט ע"א):

רבי אומר: 'ככם כאבותיכם', מה אבותיכם לא נכנסו לברית אלא במילה וטבילה והרצאת דמים [כלומר, קרבן], אף הם לא יכנסו לברית אלא במילה וטבילה והרצאת דמים [קרבן הגר]... טבילה מנלן? דכתיב: 'ויקח משה חצי הדם ויזרוק על העם', ואין הזאה בלא טבילה.

סדר הדברים הנדרשים בגיור, "מילה וטבילה והרצאת דמים", הוא בדווקא¹⁴, ולפי זה צריך לומר שגם במעמד הר סיני הטבילה היתה לפני הרצאת הדם בקרבן. ממילא יש לומר שהטבילה קדמה גם להזאה, שהרי הרצאת הדם על גבי המזבח היתה לפני הזאת הדם על העם (שמות כ"ד, רח). אם כן, המשפט "אין הזאה בלא טבילה" פירושו: "אין הזאה בלא טבילה לפני!" הווה אומר, בני ישראל טבלו לקראת ההזאה, ואחר כך היתה הרצאת הדם על המזבח ועל העם. ומכאן, שגם הזאת מי חטאת טעונה טבילה לפני¹⁵.

ראייה נוספת לכך שהטבילה במעמד הר סיני היתה לפני ההזאה, מן הכתוב (שמות י"ט, י): "וְקִדְשְׁתֶּם הַיּוֹם וּמָחָר וְכַבֵּסוּ שְׂמֹלֹתֵיכֶם". פסוק זה מובא בגמרא ביבמות שם כדי להוכיח שהיתה טבילה במעמד הר סיני (מקל וחומר: אם הבגדים טעונים טבילה - כל שכן האדם), אך הגמרא דוחה: "ודילמא נקיות בעלמא?", ואחר כך מביאה את הפסוק: "וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת הַדָּם וַיִּזְרַק עַל הָעָם" (שמות כ"ד, ח), בצירוף המשפט - "גמירי דאין הזאה בלא טבילה". נראה שאין כוונת הגמרא להביא מקור חדש לגמרי לטבילה, אלא מטרתה לשלול את הסברה שכיבוס הבגדים היה לצורך נקיות בעלמא - מכיוון

13 תוס' ביבמות שם, הר"ש בפרה, ועוד.

14 ולעניין דיעבד נחלקו הפוסקים אם הסדר מעכב, ראה שולחן ערוך יורה דעה רסח ס"א ברמ"א.

15 על הקשר בין הזאת מי חטאת לבין הזאת הדם במעמד הר סיני ראה בספר **שערי היכל - מסכת יומא**, מערכה א, הערה 1.

שקיימא לן שאין הזאה בלא טבילה, על כרחך יש לפרש ש"וכבסו שמלותם" הוא טבילה. וכך מפורש במכילתא (שמות י"ט, י), שכיבוס שמלותם עניינו טבילת טהרה לאדם ולבגדים, וכן כתב הרמב"ן על התורה שם.¹⁶ כך גם כותב הרמב"ם (הלכות איסורי ביאה פי"ג הל' א-ג): "בשלושה דברים נכנסו ישראל לברית... וטבילה היתה במדבר קודם מתן תורה, שנאמר: 'וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלותם'", ולא הזכיר את הלימוד מזריקת הדם. הב"ח (יו"ד ריש סי' רסח) מסביר את הרמב"ם בכך שהסברה "אין הזאה בלא טבילה" מגלה על כיבוס השמלות שכוונתו לטבילה, וכפי שהובא. ממילא מתברר שהטבילה במעמד הר סיני קדמה להזאת הדם.

אולם, גם אם מוכח שהטבילה במעמד הר סיני קדמה להזאת הדם, אין זה מכריח שהכלל "אין הזאה בלא טבילה" פירושו "בלא טבילה לפנייה". יש מקום להסביר את הכלל שאין הזאה שאין עמה טבילה כלל, לפנייה או אחריה. במעמד הר סיני אכן הטבילה היתה לפני ההזאה, ואילו בשאר הזאות שבתורה - אפשר שההזאה קודמת לטבילה.

יש להוסיף ש'גמירי' אין משמעו הלכה למשה מסיני בדווקא,¹⁷ אלא ידיעה מקובלת, לפעמים גם בטבע המציאות,¹⁸ וכן על פי המקובל בדיני התורה.¹⁹ בנוסף, בגמרא בכריתות הלשון "אין הזאה בלא טבילה" בלא "גמירי", ונוסח זה מחזק את ההבנה שהפירוש הוא: "לא מצינו הזאה בלא טבילה", וזהו מקור ה"גמירי". אם כן, אין כאן הלכה למשה מסיני שיכולה לשמש מקור לדין חדש של טבילה לקבלת הזאה, דין שאינו מפורש בתורה. הגמרא משווה את הרצאת הדמים במתן תורה להזאות אחרות שמצאנו - בטומאת מת, במצורע, במילואים ובטהרת הלויים - ובכולן הזאת הדם או

16 אולם אונקלוס תרגם "וכבסו שמלותם" - "ויחוורון לבושיהון", ולא כתרגומו בדרך כלל בהקשר של טהרה: "וכבס בגדיו" - "יצבע לבושוהי" (כגון בויקרא י"א, מ), ומשמע שפירש שמדובר בטבילת נקיות דווקא (עמד על כך בתורה שלמה יתרו אות קנ, ועיין שם שחלוקה זו בתרגום אונקלוס אינה מוחלטת).

17 חוות יאיר סי' קצב; ועיין יביע אומר ח"ח או"ח סי' יט ד"ה ותבט עיני.

18 כגון בברכות נט ע"א: "גמירי דזעפא בליליא לא הוי", ובשבת צב ע"א: "וגמירי דכל טונא דמידלי במוטות תילתא מלעיל ותרי תילתי מלתחת", ובפסחים נב ע"ב: "וגמירי דאין חיה שביהודה גדילה על פירות שבגליל, ואין חיה שבגליל גדילה על פירות שביהודה".

19 כגון בבבא בתרא ג ע"ב: "וליעביד מה דאפשר בבניין וליעביד אידך פרוכת? אמר אביי: גמירי, אי כולהו בבניין, אי כולהו בפרוכת. אי כולהו בבניין - ממקדש, אי כולהו בפרוכת - ממשכן". אם היתה זו הלכה למשה מסיני אין צורך ללמוד מהמשכן או מבית ראשון, אלא זהו דין שנלמד מהדוגמאות הקיימות בתורה.

טבילה לפני הזאה בטהרת טמא מת

מי החטאת היא חלק מתהליך שיש בו גם טבילה, ומכאן יש להסיק שגם גיור כולל טבילה.

ראיה נוספת לכך, שרבי אליעזר ביבמות שם חולק וסובר שיש הזאה בלא טבילה (עיין שם תוס' ד"ה ורבי יהושע), ושמע מינה שאין כאן הלכה למשה מסיני (שאינן בה מחלוקת, כדברי הרמב"ם הידועים), אלא בניין אב. לדעת רבנו תם נצטרך לומר שר' אליעזר ור' יהושע נחלקו גם בנדון דידן, האם יש חיוב טבילה לפני הזאת טמא מת, וזאת לא שמענו.

עוד יש לשאול: הרי לשיטת ר"ת הטבילה נספחת להזאה, כהכנה לקראתה, ואם כן הדבר תמוה, מדוע לדורות למדו שתהליך הגיור כולל את הטבילה, הטפלה, ולא את ההזאה, שהיא עיקר?! ראוי היה להצריך את הגר להזות, מדם או ממי חטאת! ברם, אם הכלל "אין הזאה בלא טבילה" פירושו שבכל תהליך הכולל הזאה מצינו גם טבילה, לאו דווקא כהכנה להזאה, הרי אין כאן עיקר וטפל.²⁰

ד. בספרי זוטא בפרשת מטות (במדבר ל"א, כג) נאמר:

יכול יצאו [הכלים מידי טומאתם] במי שטיפה? תלמוד לומר: "במי נדה יתחטא".
יכול יצאו במי הזייה? תלמוד לומר: "וכבסתם בגדיכם ביום השביעי וטהרתם". מלמד שהן טעונין הזייה אחר טבילה (וכן בילקוט שמעוני פרשת מטות, רמז תשפה).

כאן, לכאורה, מקור מפורש כדעת ר"ת, שההזאה נעשית לאחר טבילה (וכן פירשו באמבוהא דספרי ובספרי אפרים על הספרי זוטא).

ברם, דברי הספרי זוטא מוקשים, שכן הסדר בפסוק הוא: "כָּל דְּבַר אֲשֶׁר יָבֵא בְּאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בְּאֵשׁ וְטָהַר אֵךְ בְּמִי נִדְּהָ יִתְחַטָּא. וְכָל אֲשֶׁר לֹא יָבֵא בְּאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בַּמַּיִם. וְכַבְּסֶתֶם בְּגֵדֵיכֶם בְּיוֹם הַשְּׁבִיעִי וְטָהַרְתֶּם וְאַחַר תָּבִאוּ אֶל הַמִּחֻנָּה". מכיוון ש"וכבסתם בגדיכם" נאמר אחרי "אך במי נדה יתחטא", כיצד ניתן ללמוד מכאן שההזאה אחר הטבילה?! ושמה יש לומר שהמדרש מבאר ש"וטהרתם" היינו הזאה, ופירוש הפסוק

²⁰ באבני נזר (יו"ד סי' שלח אות ח) עמד בקושי זה על ר"ת, ותירץ שאף על פי שההזאה עיקר והטבילה טפל, מכיוון שהוצרכה טבילה בגירות במתן תורה - ממילא הוצרכה גם לדורות, אף על פי שמעיקרא היתה רק לצורך הזאה, ולדורות יש לה מעמד בפני עצמה. מלבד שזה דוחק, אין בכך יישוב לשאלה מדוע ההזאה עצמה לא נאמרה לדורות? יש אמנם דין שהפורש מן הערלה כפורש מן הקבר וטעון הזאה (פסחים צב ע"א), אך זהו דין דרבנן, כמבואר בגמרא שם, שאינו מוגדר כחלק מהגירות, אלא כדין צדדי של טומאה (גם יש מקום לומר שדין זה נאמר בקרבן פסח בלבד, עיין ערוך השולחן הל' קרבן פסח סי' קצ ס"ד ורש"ש כריתות ט ע"א).

כך הוא: וכבסתם בגדיכם, וגם אתם תטבלו, ואחר כך "טהרתם" בהזאה. אולם בהמשך המדרש נאמר: "וכבסתם בגדיכם וגו' ואחר תבואו אל המחנה - אחר טבילה וכיבוס בגדים", ולא הוזכרה הזאה. גם תמוה הדבר שמקור מפורש כזה לא צוין בראשונים שדנו בנושא זה (כגון הר"ש, שהשתמש הרבה בספרי זוטא²¹). לפיכך נלע"ד שיש טעות סופר בספרי זוטא ובילקוט שמעוני שלפנינו, ונוסחם הנכון הוא: "מלמד שהן טעונים הזאה ואחר כך טבילה", או: "מלמד שהן טעונים הזאה וטבילה".

ה. לשיטת ר"ת מוסברת יותר הגמרא בזבחים (צג ע"א): "מי חטאת שנטמאו מטהרין, שהרי נדה מזין עליה", וכיוצא בזה בספרי זוטא (במדבר י"ט, יט): "כל הטמאין מקבלין הזייה, כגון זבין וזבות נדות ויולדות". מדוע הגמרא והמדרש מדברים דווקא על נידה וכיוצא בה, ולא על טמאי טומאת ערב? לשיטת ר"ת שאלה זו מיושבת בפשטות, שכן הטמא טובל לפני הזאתו וטומאת ערב שעליו מסתלקת, ואינו אלא טבול יום, הכשר בפרה, ופשיטא שאפשר להזות עליו.

אמנם, גם לפי ר"ת יש נפקא מינה בטומאת ערב, אם נטמא בה בין הטבילה להזאה. ונראה שחז"ל הזכירו טומאת נדה וכיוצא בה מטעם אחר, כדי להשמיע שאפילו בטומאה חמורה אפשר להזות. עוד יש לומר, שבטומאת ערב אין הוה-אמינא שאי אפשר להזות, כי לא גרעה מטמא מת עצמו, אבל בנדה וכיוצא בה יש חומרות שאין בטמא מת (כגון בהיסט, משכב ומושב, ועוד).

ב. בירור פרטי הדינים בשיטת ר"ת

כמה פרטים בשיטת ר"ת טעונים בירור:

1. האם הטבילה שלפני ההזאה היא מדאורייתא?
2. האם גם ההזאה ביום השלישי טעונה טבילה לפני?
3. האם גם כלים טעונים טבילה לפני ההזאה?
4. כמה זמן לפני ההזאה צריך לטבול?

1. האם הטבילה מדאורייתא?

בתוס' ישנים ביומא (ח ע"א ד"ה ורבי יוסי) כתבו:

21 ראה דוגמאות בר"ש באהלות פ"ב מ"א ומ"ד; שם פי"ג מ"ד; נגעים פי"ד מי"ב; פרה פ"י מ"ג.

טבילה לפני הזאה בטהרת טמא מת

והא דתנן במסכת פרה... אומר ר"ת דהיינו טבילה שהיו עושין לפני הזאה כדי לקבל אותה בטהרה, כדאמרינן בפרק שני דכריתות מה אבותיכם לא נכנסו לברית אלא במילה וטבילה והרצאת דמים... וטבילה מדבריהם הוא, וטבילה אחרת היה עושה אחר הזאה והיא עיקר.

בתוס' ישנים שנדפסו במהדורה מחודשת (מכון לב שמח) ציינו שבכתבי יד של התוס' ישנים הנוסח במקום "וטבילה מדבריהם הוא" הינו: "וטבילה מדכר קודם הזאה", ונוסח זה מתיישב יפה בהקשר הדברים, עיין שם.

הנוסח שהטבילה מדרבנן נסתר לכאורה מיניה וביה, שהרי תוס' מביאים מקור לכך מהגמרא בכריתות, המורה לכאורה, על פי פירוש ר"ת הנ"ל, שמדאורייתא צריך טבילה לפני הרצאת דמים. ויש ליישב שהלימוד ממתן תורה הוא אמנם לימוד גמור לעניין גירות, אבל ההשוואה להזאת מי חטאת היא מדרבנן.

אולם, במקורות האחרים שבהם הובאה דעת ר"ת נראה בבירור שטבילה זו היא מדאורייתא. הר"ש (בפרה) והתוס' (במגילה וביבמות) כותבים שהמקור לדעת ר"ת הוא הכלל: "גמירי אין הזאה בלא טבילה", וכוונת הדברים שר"ת מפרש שה'הזאה' האמורה היא כל מיני ההזאות שבתורה, ו"בלא טבילה" היינו "בלא טבילה לפני". לפי זה הדבר ברור שהטבילה מדאורייתא, שהרי על יסוד כלל זה, שאין הזאה בלא טבילה לפני, הכריחה הגמרא שסדר הדברים במתן תורה היה מילה וטבילה והרצאת דמים, ולמדה מזה לגיור. לפי דבריהם, הלימוד של ר"ת אינו מכך שבפועל במתן תורה קדמה טבילה להזאה, אלא הלימוד הוא מהכלל שעל פיו הגמרא לומדת מה היה במתן תורה, ונראה שלדעתם כלל זה הוא הלכה למשה מסיני. התוס' ישנים, לעומת זאת, אינם מזכירים את הכלל "אין הזאה בלא טבילה", אלא רק מסתמכים על מה שהיה בפועל במתן תורה, טבילה ואחריה הרצאת דמים, כמקור לצורך להקדים טבילה להזאה. הלימוד באופן זה אפשר שאינו ראיה גמורה, אלא רק זכר לדבר.

הסמ"ג (מ"ע רלג), בהביאו את שיטת ר"ת, אינו מזכיר את הכלל "אין הזאה בלא טבילה", אבל ברור מדבריו שטבילה זו מדאורייתא, שכן הוא כותב: "אבל האדם עצמו טובל בלילה ומזה ביום, ולאחר ההזאה טובל מפני שנטמא בהזאה". לפי דבריו הטבילה הראשונה היא העיקרית, והטבילה השנייה נועדה רק לטהר מטומאת מי חטאת. הדברים מוקשים מאד,²² ומנוגדים לאמור בפירוש בר"ש וברא"ש בפרה ובתוס'.

²² לפי דבריו, היה ראוי שטמא מת שהזה בשביעי ולא טבל לא יהיה אב הטומאה אלא ראשון, כנושא מי חטאת בעלמא. הדבר נסתר מהמשנה במקוואות פ"י מ"ח, האומרת שמי שהזה ושנה

במגילה ויבמות, שהטבילה הראשונה נועדה לקבל את ההזאה, ואילו השנייה נועדה לטהר מן הטומאה; ומכל מקום, ברור שלדעתו הטבילה שלפני ההזאה היא מדאורייתא.

מכיוון שטבילה זו מדאורייתא, ברור שהיא מעכבת, והמזה בלא טבילה לפני - לא עלתה לו ההזאה.

2. טבילה ביום השלישי

בספר ידי משה (ענייני טהרות על סדר הש"ס, סי' תנא) חידש שר"ת מצריך טבילה רק לפני ההזאה של היום השביעי, שהיא גמר הטהרה, ולא ביום השלישי. הוא לומד זאת מהפסוק (במדבר י"ט, יט): "וְהִזָּה הַטְּהָר עַל הַטְּמֵא בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְחִטָּאוּ בַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְכִבֵּס בְּגָדָיו וְרַחֵץ בַּמַּיִם", שממנו ניתן להבין שרק הזאת השביעי היא בגדר חטאו (וכן משמע ברש"י: "וחטאו ביום השביעי - הוא גמר טהרתו"), ולכן רק בה מצריך ר"ת טבילה לפני.

הדברים אינם נראים: גם הזאת היום השלישי נקראת "חטוא", ככתוב: "הוא יתחטא בו ביום השלישי וביום השביעי וטהר" (שם פס' יב). הכתוב "וחטאו ביום השביעי" אין פירושו שרק הזאת היום השביעי מחטאת, אלא בא הכתוב לומר שחטוא היום השביעי יהיה לפני הכיבוס והרחיצה (ספרי שם, ראה להלן פרק ג). ועוד, ר"ת נסמך על הכלל "אין הזאה בלא טבילה", ומפרשו "בלא טבילה לפני", ובוודאי משמע שאף הזאת שלישי בכלל. ומפורש הדבר בר"ש (בתשובתו באגרות הרמ"ה סי' ע, ומובאת בכסף משנה בהל' פרה אדומה פי"א ה"ב): "ואותה טבילה דקודם הזאה בין ביום בין בלילה בין בהזאת שלישי בין בהזאת שביעי".²³

3. טבילה בכלים

יש להסתפק בדין הכלים לשיטת ר"ת, האם יש לחלק בין טבילה של היטהרות, שבוודאי נחוצה גם לכלי טמא, וכמו שכתוב (במדבר י"ט, יט): "וְכִבֵּס בְּגָדָיו וְרַחֵץ בַּמַּיִם וְטָהַר בְּעָרְבוֹ", לבין טבילה שעניינה התקדשות והכנה לקבלת ההזאה, שאפשר שאינה

ולא טבל מטמא כלים במגעו, וכן מבואר בגמרא בחגיגה כג ע"ב: "עשאוה כטמא מת בשביעי שלו", עיין שם. עוד קשה, שהרי האדם שהזו עליו נושא את מי החטאת כחלק מן ההזאה, ואם כן ראוי שלא ייטמא מהם (עיין נדה ט ע"א ובתוס' ד"ה נוגע וד"ה מאי), אלא שהדבר שנוי במחלוקת, ואכמ"ל.

²³ אך ראה להלן הערה 35, שבתוס' הרא"ש משמע קצת כדעת בעל ידי משה.

טבילה לפני הזאה בטהרת טמא מת

אלא באדם. אך בתוס' בחגיגה (כג ע"א ד"ה עשאוה) מפורש שגם כלים טעונים טבילה לפני ההזאה.

4. זמן הטבילה

בתוס' בשבת (קיא ע"א ד"ה לא) פירשו את המשנה בפרה הנ"ל, "אבל הוא עצמו טובל בלילה ומזה ביום", כדעת ר"ת, שמדובר על טבילה לקראת ההזאה. על פי זה הסיקו תוס' שטבילה זו צריכה להיות ביום ההזאה, והמשנה משמיעה רבותא, שניתן לטבול גם בלילה שלפני יום ההזאה, אבל לא ביום שלפניו. התוס' בהמשך דוחים ראיה זו, וכותבים שיייתכן שניתן לטבול גם ביום הקודם, והמשנה באה לחדש שהלילה כשר לטבילה זו אף על פי שאינו כשר להזאה.²⁴

בתוס' במגילה (כ ע"א ד"ה ולא טובלין) ניתן לדקדק באופנים שונים בנקודה זו. זו לשונם:

דאי לפני ההזאה [הותר לטבול ביום הכיפורים, כדי לקבל את ההזאה], היאך מותר לטבול ביום הכפורים? אי משום דטבילה בזמנה מצווה, מכל מקום ההזאה היא שבות... והיאך יכול לעשות? ואם תפרש שהיזה מאתמול ועכשיו הוא טובל בשמיני, אין זו טבילה בזמנה ולא דחיא יום הכפורים. וצריך לומר, שקיבל ההזאה מקטן או בשוגג או שעבר והיזה.

תוס' בקושייתם מניחים שדין "טבילה בזמנה מצווה" נאמר גם על הטבילה שלפני ההזאה, אך זאת בתנאי שתהיה הזאה בו ביום. אפשר שטעמו הוא שטבילה זו צריכה להיות ביום ההזאה דווקא, ואולי טעמו אחר, ש"טבילה בזמנה מצווה" רק אם בכך ייטהר מוקדם יותר, ומכיוון שהיום אינו יכול להזות - אין מצווה לטבול היום. מן התירוץ "שקיבל ההזאה מקטן או בשוגג" משתמע שלא טבל בו ביום לקראת ההזאה, אלא מאתמול, וטבילה זו מועילה להזאתו היום.

ראיה לסברה זו, שניתן לטבול מאתמול, מן ההזיות על המצורע. מדאורייתא, המצורע טובל ביום השביעי,²⁵ ומביא קרבנותיו ומזה על הבהונות ביום השמיני.

24 החזון איש (פרה סי' טו סקי"ט) כתב שלשיטת ר"ת הטבילה שלפני ההזאה צריכה להיות ביום ההזאה דווקא, ולא ביום שלפניו, וציין שהתוס' בשבת דנו בזה. לא הבנתי למה נוקט החזון"א בפשטות כצד זה, כאשר מהתוס' נראה יותר שהכריע לאידך גיסא.

25 מדרבנן עליו לטבול שוב בשמיני, מחשש לטומאה (עיין יומא ל ע"ב והל' מחוסרי כפרה פ"ד ה"א).

לכאורה, גם עליו יש להחיל את הכלל "אין הזאה בלא טבילה לפניו"²⁶ ומכאן שטבילתו ביום השביעי דיה להכשירו להזאה ביום השמיני.

לדעה זו, שניתן לטבול מאתמול, מסתבר שגם טבילה מוקדמת יותר מועילה לעניין זה, וצריך עיון מהו הגבול בזה. נראה, שעל כל פנים בעינין שהטבילה שלפני הזאת היום השלישי תהיה לאחר פרישתו מן הטומאה. כמו כן, מסתבר שהטבילה שלפני הזאת היום השביעי תהיה לאחר ההזאה ביום השלישי.

ג. ראיות שיש רק טבילה אחת בטמא מת

א. הקושי הגדול בשיטת ר"ת הוא בכך שאין מקור ברור לחיוב הטבילה לפני ההזאה. בתורה הוזכרה טבילה בטמא מת רק לאחר ההזאה (במדבר י"ט, יט; שם ל"א, כד), וכאמור, נראה שלדעת ר"ת המקור לטבילה הוא הלכה למשה מסיני: "גמירי אין הזאה בלא טבילה", והכוונה היא לפניו. ברם, בדברי חז"ל לא הוזכר במפורש חיוב טבילה זו בשום מקום, וגם הראיות שהביאו הראשונים לשיטה זו נסמכים על איזכורים משניים של הטבילה (דינה בלילה, דין ההזאה בעודו רטוב מהטבילה), ולא על אמירה מפורשת על עצם החיוב.

ב. במקומות רבים הוזכר סדר הטהרה מטומאת מת: "הזה ושנה וטבל", ללא אזכור טבילה לפני ההזאה.²⁷

בתוספתא בטהרות (פ"ט ה"ג) אף שנינו: "חבר שמת... הניח כלים - הרי אלו טמאין, שאני אומר: הזה ולא שנה, או שנו ולא טבלו, או שמא לא הוזה כל עיקר", ולא הוזכרה אפשרות נוספת, שטבלו ולא הזו. כמו כן בספרי בחוקת (לבמדבר י"ט, יג, סי' מה במלבי"ם) נאמר: "לפי שהוא אומר: 'כי מי נדה לא זורק עליו', אין לי אלא שלא הזה כל עיקר, הזה ולא שנה מניין? תלמוד לומר: 'טמא יהיה'. הזה ושנה ולא טבל מניין? תלמוד לומר: 'טומאתו בו'. הזה ושנה וטבל ולא העריב שמשו מניין? תלמוד לומר: 'עוד טומאתו בו'". לא הוזכרה אפשרות נוספת, שטבל ולא הוזה. וכעין זה בספרי זוטא (שם): "טמא יהיה עוד טומאתו בו - הא למדנו שטמא שנכנס למקדש

²⁶ וראה במאירי ביומא ד ע"א על הגמרא "נכנסו מים תחת דם", המקשר בין הזאת המצורע להזאת טמא מת ומעמד הר סיני. כמו כן, ביראים סי' תנט מנה את הזיית המצורע והזיית מי חטאת כמצווה אחת.

²⁷ משנה טהרות פ"ה מ"ג; מקוואות פ"י מ"ח; תוספתא טהרות פ"ו ה"ה (מובאת בגמרא שבועות יט ע"ב); בבלי נזיר יט ע"א; וירושלמי שם פ"ג ה"ה.

טבילה לפני הזאה בטהרת טמא מת

במזיד שהוא בהכרת... ואין במשמע אלא מי שלא הוזה כל עיקר, כשאמר 'טמא' - לרבות שהוזה ולא שנה. 'טמא יהיה' - לרבות שהוזה ושנה ולא טבל. 'עוד' - לרבות שהוזה ושנה וטבל ולא העריב שמשו". לדעת ר"ת יש מקום ליישב שמכיוון שטבילה זו היא הכנה להזאה - הרי היא נכללת בה, ולכן לא הוזכרה.

התוס' במגילה (כ ע"א ד"ה ולא) כתבו: "שיש טבילה... קודם ההזאה, כדמשמע בכריתות ובכמה מקומות בגמרתנו שמזכיר טבילה לפני ההזאה". אחר החיפוש, אינני יודע איפה הם אותם "כמה מקומות בגמרתנו", וצ"ע.

ג. בספרי במדבר (י"ט, יט), על הפסוק: "וְהִזָּה הַטְּהוֹר עַל הַטָּמֵא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְחָטְאוּ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרַחַץ בַּמַּיִם וְטָהַר בְּעֶרְבֹ" נאמר: "וכבס בגדיו ורחץ במים וטהר בערב. מה תלמוד לומר? מפני שהייתי אומר: אם קדמה טבילה להזאה - יצא, תלמוד לומר: וחטאו ביום השביעי, ואחר כך: וכבס בגדיו ורחץ במים וטהר בערב".²⁸ משמעות הלשון שאין טבילה כלל קודם הזאה.

ד. שנינו בשקלים (פ"ח מ"ב): "כל הכלים הנמצאין בירושלים דרך ירידה לבית הטבילה - טמאין, דרך עלייה - טהורין, שלא כדרך ירידתן עלייתן, דברי רבי מאיר". פירוש: המוצא כלים במסלול העלייה מן המקווה - חזקתם שהם טהורים. לשיטת ר"ת יש לשאול, הרי ייתכן שהוטבלו לקראת הזאה!

אמנם, נחלקו הראשונים האם בספק כלים הנמצאים חששו גם לטומאת מת: לדעת הרמב"ם (אבות הטומאות פי"ג ה"ד) חששו גם לטומאת מת, ואילו בעל המאור (פסחים ג ע"ב בדפי הרי"ף) חולק. לדעת בעל המאור יש לומר שמכיוון שטומאת מת אינה מצויה כשאר הטומאות - לא חששו שהכלים שבדרך העלייה הוטבלו לקראת הזאתם.²⁹ לא כאן המקום להרחיב במחלוקת זו, אך מן הסיפא של משנתנו: "רבי יוסי אומר: כולן טהורין, חוץ מן הסל והמגרפה והמריצה המיוחדין לקברות", שבהם יש לחוש במיוחד לטומאת מת, משמע להדיא כדעת הרמב"ם, שרבי מאיר מטמא אפילו טומאת מת.

28 כך הנוסח במהדורת מרדכי איש שלום, על פי הילקוט שמעוני וכתבי יד, וכן מופיע בכמה ראשונים (ראה בתוס' במגילה כ ע"א). במהדורת המלבי"ם חסרה פיסקה זו.

29 במקדש דוד (סי' מז סק"ב) הוכיח בכיוון ההפוך: בהנחה שצריך טבילה לפני הזאה, מה הראיה מכך שכלים עלו מבית הטבילה? והסיק מזה שלא חששו לטומאת מת בספק כלים הנמצאים; אבל דחה, שהרמב"ם לשיטתו, שיש רק טבילה אחת בטומאת מת.

ה. בתוספתא במקוואות (פ"ו ה"ה) נאמר: "האבר והבשר המדולדלין באדם הרי אלו אינן חוצצין". זוהי הגרסה לפנינו, ויש גרסה הפוכה: "חוצצין",³⁰ וכגרסה זו נראה מהמשנה בכריתות (פ"ג מ"ח) על ניתוק אבריו של מוכה שחין לקראת עשיית הפסח, עיין שם ברש"ש. והנה, בירושלמי בפסחים (פ"ג ה"ב) מובא: "רבי שמעון בן לקיש בשם רבי שמעון בר כהנא: אבר מדולדל... חיבור לטומאה, ואינו חיבור להזיה", כלומר שאם נגע בטומאה - נטמא האדם, ואם הזו על האבר - לא עלתה לו הזיה. לשיטת ר"ת נצטרך לומר שהדיון על חיבור להזיה הוא דווקא כשהאבר הידלדל בין הטבילה להזיה, כי אם הידלדל קודם - היה עליו להסירו בטבילה.³¹

30 על חילופי הגרסאות ראו באנציקלופדיה תלמודית, ערך 'חציצה', ציונים 344, 350, ועוד.
 31 כיוצא בזה בירושלמי בפסחים שם על צואה שעל גבי הכיסא לעניין הזאה, ובתוספתא במקוואות (פ"ז ה"ב) נאמר שצואה זו חוצצת בטבילה. לדעת ר"ת צריך לומר שהדיון בירושלמי הוא על כיסא שהתלכך בצואה לאחר שהטביל אותו לקראת ההזאה. אלא שהגרסאות בתוספתא במקוואות חלוקות, ראה בר"ש במקוואות פ"ט מ"ז, שגורס שהצואה חוצצת, לעומת הרמב"ם בהל' מקוואות פ"ג ה"ט, שגורס שאינה חוצצת. כמו כן יש לדון על הידוק הקרויה, שנדון בתוספתא בכלים (ב"ק פ"ג ה"א) לעניין טבילה, ובירושלמי בפסחים שם לעניין הזאה (אלא שהנוסח והפירוש שם אינו ברור, והאם להלכה אכן הידוק הקרויה חוצץ או לא, ראה אנציקלופדיה תלמודית, ערך 'חציצה', ציון 378 והלאה).
 בדומה לכך יש לדון על ידות הכלים שעתיד לקצצן. בתוספתא בכלים (ב"ב פ"ז ה"ב) נאמר: "יד המגריפה של בעלי בתים... בזמן שעתיד לגוד - חיבור לטומאה ואין חיבור להזאה, דברי ר' מאיר". עוד מצאנו לרבי מאיר (בחולין עג ע"א), שכל ידות הכלים שעומד לקצצן - מטבילן עד מקום המידה, כאילו כבר נקצצו. וכתבו תוס' שם (ד"ה מטביל) ש"מטביל עד מקום המידה" היינו דווקא ביד העשויה כשלשלת של חוליות, אבל יד העשויה כגוף אחד - אי אפשר להטבילה כך, שכן החלק העומד להיקצץ חוצץ בטבילה. ברור הדבר שיד המגריפה איננה של חוליות (ראה כלים פי"ג מ"ד: "מגריפה שניטלה כפה - טמאה, מפני שהיא כקורנס, דברי ר' מאיר"). נמצא, אם כן, שיד המגריפה שעתיד לגוד אותה - חוצצת בטבילה, לדעת ר"מ אליבא דתוס', ובכל זאת ר"מ דן על הזאה עליה, ואם יש טבילה לפני ההזאה, ועל כרחך צריך לקצוץ את היד לפני ההזאה, אין מקום כלל לדון בהזאה עליה. ברם, דעת תוס' בחולין הנ"ל שנויה במחלוקת (דעה זו מובאת בספר התרומה הל' נדה ס' קד בשם "מורי רבינו", הוא ר"י הזקן), והר"ש (במקוואות שם) והרא"ש (הל' נדה סו"ס ל) חולקים, וסוברים שהיד שעתיד לקצצה אינה חוצצת, משום שבית הסתרים בכלים אינו חוצץ, ואף לא בעינין 'ראוי לביאת מים', וכן פסקו הטור והשו"ע (יו"ד סי' רב ס"ט). אם כן, גם אם יש טבילה לפני ההזאה - אין הכרח לקצוץ את העודף, וממילא יש מקום לדון באשר להזאה על אותו עודף.

טבילה לפני הזאה בטהרת טמא מת

ו. שנינו בנזיר (פ"ט מ"ב): "ירד לטבול במערה ונמצא מת... שוקע בקרקע המערה [וספק האם הטובל נגע בו], ירד להקר - טהור, ליטהר מטומאת מת - טמא, שחזקת טמא - טמא". ובגמרא (סד ע"ב) נאמר: "אמר רב המנונא: נזיר ועושה פסח שהלכו בקבר התהום בשביעי שלהן - טהורים. מאי טעמא? דלא אלימא טומאת התהום למיסתר [בשביעי]. מתיב רבא: ירד ליטהר מטומאת המת - טמא", כלומר, הרי הוא בשביעי שלו, ובכל זאת טומאת התהום סותרת. ולשיטת ר"ת היה אפשר לדחות, שירד ליטהר בשלישי! ויש ליישב, שמסתימת המשנה משמע שהוא הדין בשביעי.

ד. שיטות הראשונים

שיטת ר"ת התקבלה על ידי בעלי התוספות ובית מדרשם. בפירוש מצאנו שהסכימו לשיטה זו הר"ש (בפירושו לפרה פי"ב מי"א ובתשובתו באגרות הרמ"ה סי' ע) ³² והרא"ש (פרה שם), והסמ"ג (מ"ע רלג), ובתוס' הובאה בכמה מקומות באין חולק. ³³

בכמה מקומות בתוס' מצאנו שכל כך היתה פשוטה בעיניהם שיטת ר"ת שצריך טבילה לפני ההזאה, עד שכתבו כדבר חידוש שיש טבילה גם לאחר ההזאה (תוס' בשבת קיא ע"א ד"ה לא ס"ד, בסופו; תוס' הרא"ש שם; ³⁴ תוס' חגיגה כג ע"א ד"ה עשאוה).

³² במנחת חינוך (סוף מצווה שצט) כתב שר"ת מצריך טבילה גם לפני ההזאה ביום השלישי, וכתב: "ואין כן דעת הר"מ והר"ש", ותמוה. ובמהדורת 'מכון ירושלים' הגיהו בו: "והראב"ד במקום "והר"ש".

³³ באנציקלופדיה תלמודית ערך 'הזאה' (ב) ציון 173, נכתב שריב"א (בתוס' במגילה כ ע"א ויבמות מו ע"ב) חולק על ר"ת. הדבר אינו נכון, שכן ריב"א רק מפרש שהמשנה במגילה שם, המביאה "לא טובלין ולא מזין... אלא ביום", אינה עוסקת בטבילת טמא מת אלא בטבילת האזוב, ואין בזה סתירה לדעת ר"ת. אדרבה, אם מדובר בטבילת טמא מת - הרי משמע מסדר הדברים במשנה שמדובר על טבילה הקודמת להזאה, וזו הרי כשרה גם בלילה, לפירוש ר"ת למשנה בסוף פרה, ואם כן גם ר"ת צריך לפרש את המשנה כריב"א.

³⁴ זו לשונו: "דשתי טבילות צריך: אחת קודם הזאה ואחת לאחר הזאה, כדאיתא בספרי: הקדים טבילה להזאה - לא עשה כלום, וכן נמי משמע פשטיה דקרא: והזה הטהור על הטמא והדר וכבס בגדיו ורחץ במים". נראה מדבריו שבהווה-אמינא פירש שסדר הדברים בפסוק אינו בדוקא, ופירושו: "והזה הטהור על הטמא ביום השלישי וביום השביעי וחסאו ביום השביעי", וקודם להזאה - "וכבס את בגדיו ורחץ את בשרו במים וטהר". וכן בפרשת מטות, "וכבסתם בגדיכם ביום השביעי וטהרתם" היינו, לפני ההזאה. מפירוש זה משתמע שלדעת ר"ת רק ביום השביעי יש טבילה לפני ההזאה, שהרי פסוקים אלו עוסקים בטבילה ביום השביעי.

הרשב"א והריטב"א במגילה (כ ע"א) הביאו את שיטת ר"ת, וסברו תחילה לפרש על פיה את לשון המשנה שם "ולא טובלין ולא מזין... אלא ביום", שמדובר בטבילה לקראת ההזאה; ולבסוף פירשו כריב"א, שהמשנה מדברת בטבילת האזוב, אך לא סתרו את עצם שיטת ר"ת.

מהרמב"ם, לעומת זאת, נראה בבירור שחולק על ר"ת, כפי שצוין, שהרי לא הזכיר (בהל' פרה אדומה פי"א) שיש טבילה לפני ההזאה, וכן כתב הכסף משנה בדעתו (הל' ב שם). וכן מצאנו למאירי במגילה (שם) שחולק במפורש על ר"ת, וכותב: "ואחרוני הרבנים פירשו, ששתי טבילות יש בטמא מת, אחת לפני הזאה, וכשרה אף בלילה, ואחת לאחר הזאה, ואינה אלא ביום, ואין דברים אלו נראין כלל".³⁵

נראה שזוהי גם דעת רש"י, שכתב במגילה שם: "ולא טובלין - משיגיע שביעי לזב ולטמא מת, אין אומרים משחשיכה בכניסת שביעי ראוי לטבול", ולא הזכיר שישנה טבילה בטמא מת שכשרה אף בליל שביעי. כך משמע גם מרש"י בזבחים צג ע"א (ד"ה וכדקא מתריץ אביי), ובמיוחס לרש"י בנזיר מד ע"ב (ד"ה תגלחת טומאה בשביעי). הר"ש בפרה (פי"ב מי"א) כותב: "ובקונטרס פירש שם [במגילה] דבטבילת גופו איירי... והא דתנן הכא דהוא לעצמו טובל בלילה ומזה ביום, דשתי טבילות יש, אחת קודם הזאה כדי לקבל הזאה כמו שאפרש...". מרהיטת לשונו ניתן להבין שכל זה מדברי רש"י, ואף הוא מצריך שתי טבילות,³⁶ ולא היא. כוונתו רק לומר שרש"י פירש את המשנה במגילה על טבילת גופו של טמא מת, והר"ש עצמו הוא המקשה והמתרק מהמשנה בפרה.

נראה שזוהי גם דעת הראב"ד, הכותב בהשגתו בהל' מקוואות (פ"א ה"ו):

ובעל קרי טובל והולך כל היום כולו מתחילת הלילה - אמר אברהם: וכן לטמא שרץ ולכל הטמאים שאין טעונין ספירת שבעה נקיים, שהרי אף בטומאת מת שנינו... אבל הוא עצמו טובל בלילה ומזה ביום.

נראה שפירש שמשפט זה עוסק בטבילת הטהרה, ולא בטבילה לקבלת ההזאה כר"ת, שהרי לפירוש ר"ת אין ממנה ראייה לדבריו שכל הטמאים רשאים לטבול כבר בלילה.³⁷

35 ואת המשנה בסוף פרה פירש כדעת הגר"א, ראה לעיל הערה 6.

36 כך הבין המהדיר לרשב"א מגילה כ ע"א הערה 285.

37 העובדה שהראב"ד מפרש את המשנה בפרה שלא כר"ת אינה ראייה מוחלטת שהוא חולק על עצם הדין (וראה לעיל הערה 6, שנראה שהתוס' בשבת קיא ע"א מפרשים את המשנה כגר"א, אף על פי שסוברים כר"ת). ברם, מכיוון שמשנה זו משמשת מקור עיקרי לשיטת ר"ת, כאמור,

טבילה לפני הזאה בטהרת טמא מת

ומכל מקום יש לתמוה על דברי הראב"ד, שהרי לפירושו הטבילה קודמת להזאה, והראב"ד עצמו (הל' פרה אדומה פי"א ה"ב) כתב: "ולעולם מונה שלישי ושביעי וטובל אחר הזאה". ואם כוונת הראב"ד ש"טובל בלילה" היינו - בליל שמיני, אחר הזאה בשביעי (כפירוש הגר"א למשנה זו), אם כן כיצד הוא מוכיח מכך שהטמאים שאינם טעונים שבעה נקיים יכולים לטבול כבר מן הלילה? ואם כוונתו לחדש שמותרים לטבול בלילה הבא, הרי גם הזב וחבריו יכולים לטבול בליל שמיני! וצריך עיון.

סיכום ומסקנות

שיטת ר"ת היא שטמא מת צריך לטבול לפני הזאותיו בשלישי ובשביעי, כהכנה לקבלת ההזאה, בנוסף לטבילת הטהרה שאחרי ההזאה השנייה ביום השביעי. טבילה זו היא מן התורה, ומעכבת בטהרתו. גם כלים שנטמאו במת טעונים טבילה לפני ההזאה עליהם. באשר לזמן הטבילה, תוס' מצדדים שניתן לטבול גם ביום שלפני ההזאה.

שיטת ר"ת התקבלה על ידי בעלי התוס' וראשונים אחרים, אך הרמב"ם והמאירי חולקים בדבר ולדעתם אין צורך לטבול לפני ההזאה, וכנראה זוהי גם דעת רש"י והראב"ד והגר"א.

חיוב טבילה זו אינו מוזכר בפירוש בשום מקום בתורה ובחז"ל, ובכמה מקומות משתמע שאין לטמא מת אלא טבילה אחת אחר הזיותיו. לפיכך נראה לעניות דעתי שבחינת הראיות לכאן וכאן מטה לשיטת הרמב"ם וסיעתו, לפיה אין חובת טבילה לפני ההזאה.

מסתבר שכל מי שמפרש את המשנה שלא על פי דרכו של ר"ת אינו סובר כמותו, אלא אם כן יוכח אחרת, כמו בתוס' בשבת.